

Farvel du Moder Norge

Manus til dypdykk om emigrasjon

Emigrasjonsjenta fra Seljord, bilde på websiden om omvisningen med sitt flyttelass

Eilif Pedersens «Udvandrerne på Larsens Plads» fra 1890. Iscenesetter emigrasjon fra Danmark.

Innhold

Manusforslag 30 minutter.....	3
INTRO - Ved skolestua	3
Utenfor Meviken og Per Gynt loftet.....	4
Perspektiv Norge og Verden.....	4
Den norske emigrasjonen kan grovt deles i tre hoved bølger:	4
Ovenfor Øygarden ved vannrenna	6
Hamskiftet	6
Aktør	6
Brev.....	6
Reisa	6
Bakgrunn til at onkelen dro	7
Far min er egentlig ikke helt overbevist	7
I krysset ved Øygaardssmia	8
Stykkebakken (Slipper folk inn i huset)	9
Gå til tjernet NUGGLA v mælkrakken.....	10
Hva de nye emigrantene måtte lære i USA, hva må våre nye landsmenn lære i Norge?	10
Motstand mot innvandring i USA.	10
Ny jord	10
Oppsummering.....	10
Farvell du moder Norge.....	11

Manusforslag Farvel du Moder Norge – ca 30 minutter+

Oppmøte utenfor skolestua. Varighet kl 14.30-15.00 Lunsjavløser.

INTRO - Ved skolestua

Velkommen til omvisning vi har kalt *Farvel du Moder Norge*.

Mitt navn er :.....

Dette blir en omvisning om *emigrasjon* eller *utvandrig* på godt norsk. Vi har i første omgang tenkt på *emigrasjon* fra Norge til USA på 1800-tallet og frem til Norge starta sin mot-politikk kalt *Ny jord* fra begynnelsen av 1900. For oss nordmenn er det et aktuelt tema fremdeles. Populært sagt, kan vi si at det er flere amerikanere med norske røtter i USA, enn det er igjen nordmenn her i Norge.

Kanskje har vi hatt en rik onkel i Amerika?

Også i dag er det stor innvandring, som foregår fra asiatiske og afrikanske land til Europa og Norge. Vi skal forflytte oss oppover via Meviken her oppe - og videre til husmannsplassen Stykkebakken. På vegen skal vi forsøke å forklare hvordan det hele gikk til.

Utenfor Meviken og Per Gynt loftet.

Perspektiv Norge og Verden

Befolkningsvekst i Norge fra 1750-1850 var på mer enn en dobling av folketallet. Årsakene, var de samme som i Europa med koppervaksine og opplysningstid, endring av bostandard med overgang fra årestue med jordgulfv til peisstuer med vaskbare tregolv og poteten, som sikret mat som gjorde at folk overlevde.

Bakteppet vi må huske på er at i Norge så har vi kun 3% dyrka mark, som er egnet til matproduksjon, og vi har 70% fjell, resten er skog og våtmarksområder. Som dere ser et eksempel på bak oss her på Meviken fra Lom, måtte mange bønder i Gudbrandsdalen «dyrka jorda på begge sider», og det var tungdrevet jordbruk og matproduksjon. Vi kan ikke spise stein.

Derfor ble denne befolkningseksplasjonen et problem for Norge.

Det ble løst på to måter:

Før amerikabåten startet (dvs på 1700-tallet), hadde vi en stor skandinavisk folkeforflytning (migrasjon) fra Østlandet nordsverige og nordfinnland og nordover til Troms og Finnmark.

Når vi fikk et alternativ til, med amerikabåten fra Norge. Emigrerte ca ½ parten av innbyggere i Norge til USA i perioden 1824-1924. 85% av alle som emigrerte fra Norge var mellom 15 og 25 år. Man var regnet som voksen fra konfirmasjonsalder.

Det var gjerne mennene som dro først, så damene etterpå.

Rundt 1880 emigrerte årlig like mange nordmenn som innbyggertallet i Trondhjem, landets tredje største by, i samme periode.

Det var bare Irland som hadde større andel enn Norge av befolkningen som dro.

Befolkningen i Amerika steg fra:

- 3 millioner innbyggere i 1776 til inklusive indianere
- 46 millioner innbyggere i 1876 til, noe som gir en økning på 15x dobling på 100 år
- 218 millioner innbyggere i 1976 var., noe som gir en økning på 5x dobling på 100 år
- 300 millioner innbyggere i USA i 2018.

Emigrantene til Amerika kom først og fremst fra Europa, men på slutten av 1800-tallet kom store bølger fra Asia til Amerika.

Så var det noen som emigrerte helt ufrivillig til USA, - slaverne fra Afrika.

Den norske emigrasjonen kan grovt deles i tre hoved bølger:

- 1) De første få som drog på begynnelsen av 1800, var gjerne forfulgt av **religiøse årsaker**. Det dansknorske lovverket forbød andre religioner enn den lutherske evangeliske kirke. Det var forbud mot forkynning av andre trosretninger. Det førte til at for eksempel kvekere, haugianer, jesuitter, katolikker og jøder ble forfulgt, fengslet og dømt.

Eksempelvis Haugianerpredikanten **Hans Nielsen Hauge** arrestert 10 ganger på syv år, han ble dømt til to års slaveri, samt måtte betale 1000 rigsdaler i bot. (**Jo Gjende** ble bannlyst i alle prestegjeld i Ottadalen fordi han hadde Jesuitt tanker og snakket kirka midt i mot, derfor bosatte han seg i fjellet..)

Cleng Person var pioner og stifinner for de første emigrantene. De første som dro var kvekerne som dro fra Stavanger med seilskipet Restauration i 1825. Cleng Person dro først til Staten New York. Seinere reiser Cleng Person foretok gikk til: Illinois, Missouri og til slutt til Texas.

De første reisende brukte seilskuter, reisen var strabasiøs og kunne vare i ca **12 uker** (2-3 mnd)! Seilte ut fra mange ulike havner langs kysten.

- 2) På midten av 1800, var det store bølger av folk som **dro pga nød**. Pga befolkningsøkningen i Norge klarte vi ikke produsere nok mat i steinrøysa her hjemme.

I Nordstatene i USA innførte de *the Homestead Act* – Det var borgerkrig mellom Nord og Sør. I nordstatene trengte de flere soldater og dette var en bra måte å rekruttere soldater på. Derfor laget de parseller på (160 acers) 640 dekar/mål, som den første som bygde hus fikk til eget bruk. Det var ikke odel på disse Farmene, men så lenge man bodde der fikk man skjøte på det. Dette var en drøm for mange eiendomsløse fra fjellgarder og steinrøyser i Norge.

Overfarten gikk lettere og kjappere med Dampskip fra 1865, reisetiden ble redusert til 7-12 dager. Nå var det faste store havner for rutetrafikk som ble etablert.

3.

På slutten av 1800 og begynnelsen av 1900 dro **eventyrerne**, gjerne med betalt billett fra de som dro først. Amerikabrevene lokket om bedre fortjeneste og «julekvelden» hver dag. *De ville til USA for å plukke gull i gatene og tjene seg den første million.* Timelønna i USA var bedre enn dagslønna i Norge. Farmere som trengte arbeidskraft, skaffa seg dette med *prepaid tickets*.

Gratis billett til Amerika var ikke gratis likevel. Mottageren måtte arbeide og hjelpe giveren i Amerika. De fleste måtte vente lenge før de starta på sin 2. million.

La os gå videre til ferden ☺

Ovenfor Øygarden ved vannrenna

Hamskiftet

Perioden 1850-1920 er i Norsk historie kalt **det store Hamskiftet**. Det er i denne perioden vi gikk fra å være en nasjon med Naturalhusholdning der man dyrket og lagde alt man trengte selv, til å bli en Pengeøkonomi, der man kunne kjøpe varer og tjenester produsert av andre.

Rasjonaliseringa med mekaniseringa av landbruket gjorde at folk ble overtallige og måtte skaffe seg arbeid i byene. Altså i tillegg til at vi ble flere innbyggere trengtes det færre arbeidere i landbruket.

Her på Øygarden fra Skjåk viser vi denne perioden ca 1890, da hver og en er sin egen lykkes smed og det ikke finnes noen velferdsstat som kan hjelpe hvis det blir smalhans og svelt-i-hæl. Vi skal nå få treffe en av beboerne på gården som har fått brev fra Amerika.

Aktør tar frem brev

Omviser tar på seg «aktørdetalj» Øygardsbonden leser «brev» VELDIG ROLIG, står med brev i handa som fungerer som jukselapp.....

Står med et bein på ei moderne harv som vi får dratt frem ved vanningsplassen?

Brev

Hei goddag, er det fræmedfolk som kjæm. Har dekk hørt jeg har fått amerikabrev dekk da?

Ja det har vori mange her allerede å for å høre nytt fra «over dammen».

Far min, (*Bonden på garden*) har nemlig fått brev i fra bror sin / onkelen min med tilbud om gratis reise for meg og søstra mi. Det er messom vorti slik at døm som *ikke* skal ta over gard - reise åt Amerika.

Her i Skjåk har jeg ikke tal på alle som har dratt, men det er sikkert til sammen nesten 1000 mann (1857-1884-1894) som har dratt de siste 50 åra... Dekk må huske på at ved folketellinga nå sist (anno 1900) var vi 2385 innbyggere i Skjåk prestegjeld ... (Tilveksten drar)

Reisa

Spesielt onkel min, yngste bror åt far min har fortalt om reisa da døm brukte 24 dager til Wisconsin i midt-vesten. Han reiste i atten-ni-og-åtti (1889), før jernbana kom til Otta. Først med hest og kjerre til Lillehammer. Derfra dro døm med båt til Eidsvold, før man kunne ta toget til Kristiania. Døm fikk ullpledd og organisert reisa videre. Her måtte alle papira være i orden. Onkel måtte registrere seg på politistasjonen i havna. I protokollen skulle Navn, yrke alder, billett og anna. Han hadde betalt 100,-kr for billetten. Cunard Steamship Company. Fra Kristiania dro båten til en plass som heter Hull i England. Toget tok døm tvers over England tel tel eehh Liver-pooool. Det var 5 timer uten stopp.

Åsså skriv `n: Vi ble innlosjert på et herberg på kaia i Liverpool. Det var hektiske dager. Alle passasjerne som skulle videre ble samla. Endelig fikk vi gå om bord i dampskipet Servia. Det skulle du ha sett. Verdens største dampski med lys som kunne tenne seg selvtrisk belysning. På veien stoppet vi i Irland og der kom det mange nye passasjerer. Neste stopp - New York.

Da kom døm til Ellis Island «Tårenes øy», vart bagasjen veid og helsa undersøkt. Kunne du ikke bevise koppervaksine ble du vaksinert på stedet. De uønska vart sendt hjemmat, dvs døm som var sjuke, kriminelle eller tiggere. De som fikk bli ble overført til et lite skip som

sendte dem til Castle Garden, der all emmigrantene overnattet sammen med hundrevis av andre første natta. Deretter var det togreise innover i landet til de norske bosettinga i midtvesten. Det tok 7 dager med Jernbane. Nå har onkel fått nytt navn og adresse. Han heter jo egentlig Johannes Øygarden, men borti der sier døm bare: **Mr John**(annes) (Øy)**Garden**, Curtiss Clarke. C.O. Wisconsin, Nort America. (Uttales med ukyndog norsk engelsk) .

Bakgrunn til at onkelen dro

Onkel min hadde ikke egen gard her i Skjåk, for han var jo yngste sønn. Han fikk 640 mål med jord gratis, bare han bosette seg og fikk amerikansk statsborgerskap. Det kosta kun 14 daler (1/2 mnd lønn for en amr skogsarbeider) i papiravgifter. Dekk veit her i Skjåk er det lite jord og mye folk. Over dammen, der er det lite folk og mye jord.

Onkel`n min skryt forresten fælt av maten der. Han si det er julekvelden hver eneste dag. Brød, kjeks, pai, hvetebrød, smør og syltetøy + pannekaker og lønnesirup. Døm et stekt flesk med bønner, frukt bær grønnsaker meloner og kål. Så har døm så mye smør og egg til overs at døm kan bytte til seg både det ene og det andre.

Far min er egentlig ikke helt overbevist

Også sier far min at det verste er jo at onkel min sjølv må gå i fjøset og stelle både kua og grisen. Det eneste kjerringa hass gjør, er å stelle inne og mate høns`n.. så da må han mesta gjøre alt arbe` alleine.. Far min sier det er skam at `n må gjøre kvinnfolkarbe`.

Her på garden har vi nå budeia til fjøsstellet og husmann steller grisen.

Vi er jo tre generasjoner her på garden, så vi hjelpes så godt vi kan. *Døm* er bare to vaksne og ungan.

Je har nå også hørt om vanskeligheter med språket. Søskenbarnet mitt borti der gifta seg med en luthers tysker i byen og fikk en sønn som snakker engelsk. - Og nå skjønner ikke onkel min hva barnebarnet sier for noe.. Dessuten er det ny kultur, klesdrakt, indianere, grashopper som et opp avlinga og det er ikke bare bare å forlate familien... Å je kjenner ei budeie som hadde en kar/kjærest som reist i forvegen. Han sendte billett for å få a over, og ho skulle nå så fint reise. Ho pakka sakan sine, og møtte opp på togstasjoenen, men når a egentlig skulle gå på toget svikta motet. Da ombestemte hos seg. Ho ville heller fortsette som budeie, enn å dra til Amerika for å prøve lykken. Ho hadde det svært her ho... «Je valgte Kyrn je», sa ho!

Døm savne mye hemmat. Dessuten er det da noen som også har kommi seg hemmat fordi det vart for vanskelig. Andre kom hemmat med en gang de hadde tjent nok penger. Enkelte andre har sulta ihæl på turen.

Han onkel si at: Jeg kan tjene ei ukeslønn om dagen, men da er far snar med å si til meg at pengan er mindre verdt og at jeg nok klarer å bruke opp lønna mi, når alt koster mer. Men tenk dere da. Julekvelden hver dag....!

Legg fra seg aktør detaljen.

Je trur nok at eventyrlysten tok overhånd her, så den aktøren dro sikkert til Amerika. Vi må også videre

I krysset ved Øygaardssmia

Her kan vi peke på odelsgården Øygarden, Ødegårdstuen (husmann uten jord), Knutslykkja (Selvdyrker på småbruk i armod, kanskje med en innerst boende?) og Stykkebakken (husmann med jord). Den norske Husmannsloven gjaldt frem til 1960. (Stort sett sovende lov etter 1. verdenskrig).

Vi går videre til husmannsplassen Stykkebakken.

Stykkebakken (Slipper folk inn i huset)

Her er vi på husmannsplassen Stykkebakken/Støkkebakken/Bakken/Spikkjibakken fra Bøgrenda i Gausdal. Plassen var husmannsplass under garden Nedre Bø fra ca 1850-tallet og frem til 1960. Her i Gausdal var det allerede i 1798 flere husmenn enn selveiende bønder. DET ER IKKE LOV TIL Å SITTE I MØBLENE.

Asmund

Det var flere ulike husmannsfamilier som oppigjennom tidene har bodd på Stykkebakken.

Den siste brukeren var Asmund Bakken. Han ble født her, bodde her, og døde her i 1985.

Asmund vokste opp her med sin mor og fire søsken: **Inga, Martin, Karen og Birgitte**. De hadde alle ulik far, men samme mor **Benedikte**. Av ulike årsaker døde barnas fedre av sykdom og arbeidsulykker. Asmunds mor arbeidet og livnærte familien, som vaskekone og bakstekone på Nedre Bø og rundt i grenda. I perioder leide hun også ut overnattingsplass til skogsarbeidere som lå på hogst i nærheten.

Karen fikk tuberkulose og døde ung.

Asmund fikk poliomyelitt i venstre fot og ble låghalt i en alder av 2 år, og ble sterke handicappet av dette. På grunn av det, ble han igjen på Stykkebakken og arbeidet som gardskar på Nedre Bø.

De andre tre søsknene emigrerte til Chicago og Seattle i begynnelsen av 1900-tallet. Hvordan gikk det med dem i det forgjettede land?:

Søsteren **Inga** forble enslig og jobbet som barnevakt hos rike i Chicago, hun var tidvis arbeidsledig, og tjente dårlig. En gang allerede i 1912 hadde hun spart opp penger for å komme hjem på besøk, men det ble med det ene besøket. Hun var periodevis arbeidsledig, spesielt i de harde 30-åra. Da hadde ingen råd til å ansette hushjelp og barnepike. Hun hadde ikke samvittighet til å bruke sine sparepenger på billett til seg selv, selv om hun savnet Norge, siden hun visste hvor lite mora og Asmund hadde hjemme i Norge, derfor brukte hun sine sparepenger på å sende gaver til Asmund og sin mor. Hun sendte skjorter, sko, tøfler, strømper og småting. Spesielt sko var viktig for Asmund som måtte skjære opp venstreskoen for å få plass til foten sin. De mottok aldri noen form for trygd. Asmund stelte de siste 11 åra for sin mor, og kunne derfor selv ikke arbeide. Inga sendte også gaver til folka på Nedre Bø, fordi de var så snille som lot Asmund få bo på Stykkebakken. Under krigen fikk Inga ikke lenger sendt gaver ut av USA. Mora døde i 1943.

Det siste brevet hun sendte var i 1958, der forteller hun at søsknene Birgitte og Martin fremdeles lever, og har det godt, men at hun er fattig, alene og syk.

Birgitte hørte de aldri noe mer ifra, men hun ble godt gift og husmor i USA.

Broren **Martin** emigrerte som 17 åring i 1903. Han ble fotograf under 1. verdenskrig for USA, og ble senere røntgenfotograf på sykehus i Seattle.

Han hadde ikke gitt lyd fra seg på 73 år. Da han plutselig kom på besøk til Stykkebakken i 1976 som 90-åring. Han bodde på hotell på Lillehammer, og var kun på besøk hos sin bror Asmund.

Martin Baker, hadde glemt sin norsk, og kunne ikke snakke med sin bror. Så da kan dere tenke dere hvordan dette møtet var....

Når han kom tilbake til USA, skrev han brev til bror sin Asmund, der han fortalte alt han hadde ønsket å si om sitt liv.

Der nevnte han sine minner fra 10 års alder, da han måtte bære vannbøtter sommer og vinter i fjøset til dyra, og at han hadde lang veg til skolen med søkkvåte vømmølsklær som tørket opp i løpet av skoledagen før han skulle hjem. Det lykkeligste han husket fra Norge var når han var gjeter for 100 geiter om sommeren i fjellet.

Det var harde bud sa Moses, når han mista steintavlene på tåa ☺

Gå til tjernet NUGGLA

Hva de nye emigrantene måtte lære i USA, hva må våre nye landsmenn lære i Norge?

Nordmenn hold sammen i gettoer, med egne samfunnshus og kirker. Det var 2. generasjon som ble elever på amerikanske skoler. De måtte de lære seg å bli «en god amerikaner» fordi alle innvandringsgruppene måtte samles. Mye vekt på samfunnsfag selvfølgelig. Grunnloven, indianere, nye amerikanske måleenheter, geografi med delstater, det engelske språket, Skolene ble ofte også var samfunnshus, kommunehus og kirke ... Gudshus var viktige for emigranter, der traff man folk som snakket ditt eget språk, derfor er kirken like mye et sosialt møtepunkt som et religiøst sted. Fødsel død bryllup etc
Kanskje ikke så rart at dagens flyktniger og innvandrere i Norge har vel kanskje samme behovet?

Motstand mot innvandring i USA.

Befolkningsøkningen i USA var formidabel (1776-1876 var det en 15dobling av folketallet), og det flerkulturelle bød på sine utfordringer, som resulterte i *fremmedfrykt og rasisme*. Noe likt er det vel kanskje som skjer i dag...

Fra 1882 frem til 1924 ble mange begrensninger lagt.

- De første som ble utestengt var Kineserne (*Chinese Exclusion Act*). ⁽¹⁸⁸²⁾
- Japanerne fikk begrensninger i med *Gentlemen's Agreement*. ⁽¹⁹⁰⁷⁾
- Analfabeter ble utestengt med (*Literacy Act*) i ⁽¹⁹¹⁷⁾.
- Mellom 1921 – 1924 ble det gradvis innført et strengt kvotesystem, som satte et tak på innvandring fra hvert enkelt land.
- Så ^(Fra 1924) ble asiater nektet adgang, mens sør- og øst Europeere fikk strengere vilkår.
- Etter 1924 fortsatte den norske emigrasjonen til Canada og Australia, og bureisninga starta i Norge..

Ny jord

Siden så mange unge forsvant til Amerika, ble det i 1908 etablert en forening for Emigrasjonens Innskrækning. Formålet var å gi den norske befolkningen en realistisk bilde av emigrasjonens virkelighet og arbeide for mulighet til nydyrking på norsk jord. En ordning dere kan se nærmere på ved en senere anledning oppe på ÅSENG. Ordningen ble kalt NY JORD og Bureisningsvesenet.

Oppsummering

Nå har vi forhåpentligvis fått et bilde av vår felles historie. Jeg vil si meg ening med Knut Nærum, som skrev i en kronikk: «Vi må vite hvor vi har vært, for å kunne vite hvor vi skal». Noe vi kan ta med oss videre i dagens debatt om innvandring.

Farvell du moder Norge

Da vil jeg avslutt med 2 vers av **Farvell du Moder Norge**. Hentet fra Jørgen Sanden i Vågå 1919. Vedlagt er en lydfil (sommer sommer) med to vers . Bli stående og åpne opp for refleksjon hos publikum.

1. vers:

Farvel, du moder Norge nu reiser jeg fra dig!
Jeg sier deg så mange takk. Du har oppfostret mig.
Du blir så knapp i kosten i mot din arbeidskar,
men dine lærde sønner dem gir du mer enn nok.

Dog elsker jeg dig Norge med dine fjell og vann,
og vil så nødig bytte med Vestens prærie/(fjerne)land,
men når det gjelder føden /brødet, det er så strengt/hårdt et bud,
at vi som skogens fugle snart må av redet ut.

Takk for oppmerksomheten.

SLUTT